

художньому рівні навіть за таких обставин, про що свідчить й загальне визнання його як одного з класиків сучасної української літератури.

Входив юний Василь і до минківського рев кару, організації, що розповсюджувала селом прокламації і агітки за радянську владу. Маючи щось на зразок вищої освіти, що дуже рідко траплялося у той час, був призначений відати культурою у волості.

Пощастило В. Минку замолоду зустрітися і з деякими відомими людьми. Так, наприклад, 1912 чи 1913 року, ще малим (точної дати не може назвати і сам автор) він зустрівся з майбутньою народною артисткою УРСР М. Заньковецькою: “Звісно, я не міг тоді знати, хто вона була насправді. Лише багато років пізніше, ознайомившись з історією українського театру, біографіями його корифеїв, я почав догадуватися, що та гарна, добра пані була не хто інша, як Марія Костянтинівна Заньковецька” [1, с. 34]. Зустрівся на його шляху і П. Панч. У період навчання у валківському ремісничому училищі Василь був змушений жити “в чужих людей”. Господарів було двоє – дід і бабуся.

Та ось до них приїхав син Петро з молодою дружиною. Той парубок і був майбутній письменник П. Панч.

На завершення залишається лише сказати, що специфіка українських мемуарних творів і мемуарних творів взагалі є цікавою і складною галуззю літературознавчих досліджень. При порівнянні українських мемуарних творів і творів зарубіжних письменників, здається можливим встановити універсальні принципи побудови і типові образи, характерні для мемуарної літератури будь-якої національної літератури. Також чималий інтерес становить дослідження історичних подій і осіб, що відображені у таких творах, насамперед з погляду історичної достовірності їх відображення та специфіки художнього їх бачення авторами. Роман В. Минка насамперед є художнім твором, хоча і заснованим на історичних фактах, він містить переживання і думки автора стосовно пережитих історичних подій і зустрінутих ним осіб і тому завдяки своїй суб’єктивності погляду не може бути використаний як джерело історично достовірних описів, але становить великий інтерес для літературознавства, як фрагмент історії, пережитий і пропущений через себе автором, як частина його внутрішнього світу, світу почуттів і думок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Минко В. Моя Минківка / Василь Минко. Вибрані твори. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1962. – 700 с.

УДК 821.161.2:81'373.2

ТОПОНІМИ В ХУДОЖНІЙ СИСТЕМІ ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ С. СКЛЯРЕНКА “ВОЛОДИМИР”

Ільченко І. І., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті аналізується топонімія роману “Володимир” С. Скляренка, визначаються походження та основні функції топонімічних назв.

Ключові слова: онім, топонім, топонімічна назва, гідронім, ономастикон.

Ильченко И. И. ТОПОНИМЫ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ СИСТЕМЕ ИСТОРИЧЕСКОГО РОМАНА С. СКЛЯРЕНКО “ВОЛОДИМИР” / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье анализируется топонимия романа “Володимир” С. Скляренка, определяются происхождение и основные функции топонимических названий.

Ключевые слова: оним, топоним, топонимическое название, гидроним, ономастикон.

Ichenko I.I. TOPONYMS IN ARTISTIC SYSTEM OF HISTORICAL ROMAN S. SKLJARENKO “VOLODIMIR” / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

Toponymy of novel of “Volodimir” S. Skljarenko is analyzed in the article, an origin and basic functions of the toponymy names are determined.

Key words: onim, toponim, toponim name, hydronim, onomastikon.

Аналіз онімного простору художнього твору потребує врахування досягнень лінгвістики в галузі ономастикону тієї держави, культури, періоду, які описані в літературному тексті. Онімний простір Київської Русі в різноманітних його аспектах (як сам по собі, так і у зв'язках з ономастичними системами західнослов'янських, південнослов'янських, балтійських, германських, кельтських, іранських, тюркських та інших народів). Крім того антропонімія, топонімія, міфонімія Київської Русі привернули увагу таких відомих дослідників, як М. Державін, І. Железняк, М. Зубов, В. Іванов, М. Максимович, І. Огієнко, О. Потебня, Б. Рибаків, В. Топоров, Б. Успенський, В. Франчук, М. Худаш, П. Чучка, та ін.

Ономастичні дослідження на основі літературно-художньої творчості здійснювалися багатьма сучасними українськими лінгвістами, серед яких Л. Белей, В. Калінкін, Ю. Карпенко, Т. Крупеньова, М. Мельник, Є. Огін, М. Торчинський, З. Франко та ін. Незважаючи на значну кількість таких студій, онімний простір української літератури нині досліджений не повною мірою.

Онім у художньому творі так само додає певного смислу описуваному предмету, як і опис предмету додає певного смислу його назві. До того ж, різні способи іменування одного й того ж денотата можуть відображати як різні уявлення про назву, роль її форми до названого предмету і тих, хто використовує назву в своєму мовленні, так і еволюцію ставлення до самого названого об'єкта. Автор художнього твору намагається не просто назвати того чи іншого героя, предмет, але продукувати йому ті якості, які, за уявленнями, склалися в людській свідомості, приховані в об'єкті. Стосунки між змістом, який передається онімом, та інформує про названий об'єкт у художньому творі, на відміну від загальнономовних ситуацій, завжди експліковані, перебувають у стані постійного взаємовідображення.

Особливості функціонування власних назв у різних комунікативних ситуаціях ще не знайшли всебічного висвітлення, а спостереження за ними часто однотипні й поверхові і тому не вичерпують усієї складності цього питання. У зв'язку з цим вивчення функціонування всіх класів власних назв у різноманітних сферах спілкування, у різних жанрах і стилях літературної мови, з подальшим встановленням їх спільних та специфічних рис, сприятиме поглибленню вивчення місця власних назв у поетичній назві твору.

Онімний простір мови визначається як сукупність усіх власних назв (реальних і вигаданих) і являє собою відкриту систему, яка постійно оновлюється. Онімний простір художнього твору: а) це завершена, але не замкнута система; б) вона фрагментарна щодо відтворених у тексті об'єктів художньої картини світу; в) має велику кількість функцій, основна серед яких – характеристична; г) формується на основі естетичної мети і з урахуванням відповідності художнім завданням твору, взаємовпливу літературного тексту й онімії, компетентності читача [1, с. 175].

Відчуваючи найзначиміші моменти в житті свого народу, осмислюючи й естетично трансформуючи їх в мистецьку реальність. Мистецьке кредо, творча особистість письменника знайшли відображення у мові його твору. Найпомітніше це засвідчує лексика, і саме ономастична яка значною мірою зумовлена тематикою твору та світосприйманням цього майстра слова.

Одна з особливих ознак художнього твору С. Скляренка – багатство, виразність і розмаїття соціально-психологічного типажу героїв. Разом взяті вони й утворюють ту цілісність, ім'я якій – народ у конкретно-історичній соціальній його характеристиці. Письменника хвилює вагоміше, він хоче показати нерозривність віків, показати, що велика, культурна спадщина, залишена нам історією, існує і є частинною нашого щоденного життя, впливає на наші смаки, формує в нас почуття краси і величі. Власні назви роману утілюють у собі зв'язок художнього простору з історичною дійсністю, що відображено в назві твору за ім'ям князя – “Володимир”, який є першим з діалогії. Роман “Володимир” складається з двох книжок: перша книжка називається “Син рабині”, друга книжка “Василевс”.

Природно припустити, що, використовуючи власні імена й інші засоби виразності, письменник прагне того, щоб вони, органічно вплітаючись у тканину твору, сприяли реалізації поставлених художніх завдань. Так само природно припустити й інше: автор прагне уникнути будь-яких дисонансів (якщо тільки останні не є спеціальним художнім засобом) і протиріч. Тому взаємодія літературно-художнього оніма і контексту виявляється на всіх рівнях, починаючи від

попереднього обмірковування автором свого твору. У відношеннях між художнім онімом і контекстом чітко простежуються директивні й комплементарні зв'язки. Перші, як правило, пов'язані з естетичними установками літературного напрямку, жанру, другі – з мовними засобами виразності [2, с. 114].

Разом із художнім часом художній простір творів організує й поєднує в єдине ціле всю художньо-образну систему, визначає добір відповідних мовних засобів, використання різноманітних прийомів зображення дійсності з метою створення довершеного художнього цілого. Саме топоніму належить першорядна роль у визначенні просторових параметрів художнього тексту.

Топонімія – важлива ділянка ономастики. Життя людини тісно пов'язане з різноманітними місцями, які позначають за допомогою особливих слів – географічних назв чи топонімів. Для кожного майстра слова характерним є своє, особливе використання топонімів і манера вписування їх у контекст, хоча в різних творах письменника притаманна йому манера вписування географічних назв у текстове полотно може виявлятися по-різному. Серед топонімічних та гідронімічних назв, уживаних у романі С. Скляренка “Володимир” зустрічаємо такі, як-от:

Макротопоніми (назви великих природно-географічних об'єктів) – *Болгарія*, [3, с. 25], *Візантія* [3, с. 168], *Русь* [3, с. 168], *Вірменія* [3, с. 25], *Мала Азія*, *Сирія*, *Месопотамія*, *Аравія* [3, с. 22]:

...боролися за рідну землю й утвердили славу Русі... [3, с. 3];

...розповідає про Малу Азію, – там усе кипить, часто спалахують повстання, Сирія, Месопотамія, Вірменія, Іверія, а за ними Аравія і держава Хамсанідів ждуть першої-літшої нагоди, щоб напасти на Візантію [3, с. 22].

Усі топонімічні назви роману “Володимир” служать своєрідними знаками епохи, географічного простору. Ці назви дозволяють певним чином визначити досить точні координати в просторі й часі тих або інших історичних подій:

...зберегли й примножили науку й культуру Риму й Еллади, довгий час дивували світ своєю силою, приєднували до імперії нові й нові землі в Європі, Азії й навіть Африці... [3, с. 24].

Астіоніми (назви міст) – *Київ* [3, с. 156], *Новгород* [3, с. 59, 168], *Любеч* [3, с. 3, 78], *Чернігів* [3, с. 3, 356], *Константинополь* [3, с. 246], *Херсонес* [3, с. 14], *Рим* [3, с. 235], *Переяслав* [3, с. 34]:

...- туди, до нашого города Херсонеса, лежить край Русі, треба плисти морем багато днів і ночей, а до самого їхнього города Києва їхати ще місяці [3, с. 17].

Столиця Київської Русі виступає як персоніфікований образ, культурно навантажений символ. *Київ* – виразний символ князівської влади та її спадковості:

до Києва-города, де живу й князюю я з синами моїми Святославом і Улібом [3, с. 257].

На початку князювання Володимира *Київ* символізує не лише осередок політичної влади, а й загальнодержавний центр язичницької культури:

Добре, що в Києві утверджені старі закони й покони, а ви згодні їх захищати... [3, с. 341].

За межами Київської Русі астіонім *Київ* символізує руську землю і державу:

Руські люди ми, з Києва, чуєте? [3, с. 342].

Особливе місце в художньому описі топонімічних деталей Києва посідає *Гора* – давнє позначення Верхнього міста (на противагу Нижньому місту – Подолу). Київська *Гора* – символ боярської верхівки, що протиставляється не тільки простому людові, але й князівській владі. Образ її персоніфіковано, вона описується як жива істота.

Мікротопонімія Києва *Почайна*, *Боричів узвіз*, *Поділ*, *Оболонь* виконує у творі роль художньої деталі, виступає підґрунтям історичної правдивості діалогії. Деталізуючи мікротопонімію, автор неначе переносить читача в далеке історичне минуле й дає можливість уявити віддалені події не схематично, а в їх реальному життєвому розвитку. Перелічення мікротопонімів (поряд з тісним зв'язком художнього твору з історією відіграє подібну) композиційно-стилістичну роль, що й розгорнутий опис пейзажу напередодні змалювання стрімких подій – уповільнення оповіді й психологічна підготовка читача.

Топонімікон роману С. Скляренка “Володимир” відзначається не стільки залученням великої кількості власних назв, скільки розширенням їх функціональних можливостей. Топонім переростає рамки

семантики локалізації, насичується новими конотаціями, символізується, стає важливим засобом емоційно-образного розгортання художньої структури.

Ороніми (назви гір) – *Родопи* [3, с. 168], *Олімп* [3, с. 20]:

...*біля гори Олімпу, де я був тільки з продром* [3, с. 20]. У романі Родопи мають і другу назву Ватиканські гори:

...*і вже наближався до Родопів (Родопи – Ватиканські гори), бачив удаліні зелені передгір'я...* [3, с. 30].

Инсулоніми (назви островів) – *Хортиця* [3, с. 345]:

Уночі на острові Хортиця, коли на руських воїв зрадою напали печеніги... [3, с. 3].

Еклезеоніми (назви святих місць) – *Студійський монастир* [3, с. 15], *Софія* [3, с. 45]:

...*він сам колись Студійського монастиря й висвятив на соборі в Константинополі...* [3, с. 15];

...*водили до святої Софії...* [3, с. 61].

Потамоніми (назви річок) – *Дніпро* [3, с. 342], *Двіна* [3, с. 62], *Дунай* [3, с. 38], *Дністер* [3, с. 38], *Ніл* [3, с. 17], *Нева* [3, с. 46];

Пелагоніми (назви моря) – *Руське море* [3, с. 35], *Варязьке море* [3, с. 41], *Понт* (Чорне море) [3, с. 20].

Користуючись топонімічними та гідронімічними назвами автор ніби створює історичне підґрунтя твору:

...- *за морем Руським, за Дунаєм-рікою, за горами Родопськими...* [3, с. 5].

Вживання топонімічних назв у романі письменника доводять нам прагнення автора передати історію батьківщини конкретного часу та епохи. Топонімічні та гідронімічні назви роману “Володимир” складають вагому частину мовних засобів, з допомогою яких передаються естетичні уявлення й патріотичні настрої митця.

Київ!!! О, як часто і з якою любов'ю думали вони в походах, у чужих землях про рідний столий город над Дніпром! [3, с. 2];

У тяжкі години Русь і її люди завжди знайдуть, де правда... [3, с. 49].

Використання різних груп топонімів у романі “Володимир” С. Складенка створює широкі можливості для дослідження індивідуально-авторських власних імен, що сприятиме поглибленню теорії прецедентного імені, більш повній характеристиці ідіостилу письменника.

Топонімічні та гідронімічні назви роману виконують номінативну функцію. Номінативні літературно-художні топоніми та гідроніми є основою художнього ономастикону. Наявність таких онімів підтверджує достовірність персонажів та подій.

...*прибувала вода в Дніпрі, спускались у Руське море... з Варязького в Руське море...* [3, с. 39];

- *Батько мій Святослав поставив мене князем у Києві, брата Олега в землі Деревській, Володимира ж – у Новгороді...* [3, с. 41].

Символічну величі держави репрезентує й назва Чорного моря як *Руське море*. Назва *Русь* разом із похідними символізує державу, єдність її громадян, протистояння ворогу, а в устах сусідів і супротивників – могутність і нездоланність. Топоніми, зокрема астіоніми (урбаноніми) та гідроніми (серед яких особливо важливу символіку має *Дніпро*), символізують величезні простори найбільшої європейської держави – Київської Русі, а за її межами слугують знаками рідної землі й відповідними орієнтирами – подібно до їхніх функцій у фольклорі.

За допомогою онімії творяться образи сусідніх країн – дружньої Болгарії *Дунай* символізує Болгарію, як *Дніпро* – Русь і Київ, ворожих Візантії *Константинополь* протиставлений *Києву, Візантія – Русі* і Германської імперії.

Топоніми роману мають і хронологічну функцію. Ця функція стає провідною, де онім спеціально вказує на певний час і місце або лише на одну з цих двох координат. Змальовуючи у романі події, що відбуваються у певному просторі та часі, Семен Складенко намагається здебільшого якнайточніше відтворити реальні події визначеної доби, часових просторів.

...*велика земля Новгородська, на полудні впирається в Полотську волость, на заході тягнеться до Ємі й Чуді, на сході до Мезені й Печори... суворе Крижане море; много язиків і племен живе в ній, князів і боярські погости скрізь – на Воді, Неві, Онезі...* [3, с. 44].

Часто топоніми вживаються для характеристики, опису подій, явищ як допоміжні елементи. Їх сукупність створює в авторській мовотворчості топонімічне поле, яке стає підґрунтям лексико-семантичного прирошення в контексті історичного твору. Поряд з антропонімами топонімічні назви також виконують ідеологічну функцію, а саме – ідеологічного забарвлення набуває топонім Русь:

...на Русі є чимало християн і що він сам християнин, тому дозволяє грецьким священикам поширювати свою віру над Дніпром, – а це вже зрада Русі, князь Ярополк ламає слово батька, відкриває двері до Русі найлютішому ворогові [3, с. 38];

О земле, земле Руська, яка ти багата і яка ти нещасна! [3, с. 74].

Першорядним символом виступає онім Русь – спершу, відповідно до історії, як етнонім, а потім як назва держави. Ця назва (у формі Руська земля) є мовно-культурним знаком на зразок герба чи гімну, особливо вагомим за межами держави. Вдається автор і до етимологічних міркувань (хай і непрямо) щодо походження назви Русі.

...Річку, яка протікала мимо Будучина й текла далі до Дніпра, називали Руською річкою – Россю [3, с. 328].

Етнонімія є важливим чинником усвідомлення людиною свого місця в етнічному світі й засобом формування національної ідентифікації, що проілюстровано й романом С. Складенка. Водночас етнонімія досліджуваного твору репрезентує простори Київської Русі й міжетнічні контакти як усередині держави, так і на її кордонах: *поляни, древляни, весь, меря, чудь* – союзники, протиставлені *варягам, печенігам*.

Власні назви роману утілюють у собі зв'язок художнього простору з історичною дійсністю, що відображено в назві твору за ім'ям князя – “Володимир”. За допомогою мікротопонімів створюються у текстах своєрідні пейзажі, що уповільнюють розгортання сюжету. Важливою функцією топонімів є репрезентація розмірів і величі держави, неосяжності просторів, різноманітності її природи. Низка астіонімів своєю різноманітністю демонструє розвиненість містобудівного мистецтва Київської Русі. Особливу роль відіграють оніми, що виступають головними знаками держави, її самобутності й самостійності – *Київ, Русь, Дніпро*.

Знакові імена, репрезентовані письменником, виступають потужним джерелом інформації як для наукового дослідження, так і для художньої реконструкції світобачення людей епохи Київської Русі. Так, топоніми у творі С. Складенка є маркерами історичної території й культурними символами.

Літературно-художня ономастика письменника – поліфункціональна, стилістично здиференційована онімна система, яка забезпечує дуже широкі можливості для характеристики персонажів-денотатів за хронологічною, національною, соціальною ознаками, а також дозволяє передавати ставлення до найменованого героя. Узгоджуючи власні назви з образами персонажів-денотатів, С. Складенко надавав важливого значення пошуку мовностилістичних засобів характеристичної оцінки для своїх персонажів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калашник З. Особливості слововживання у поетичній мові / Зінаїда Калашник. – Харків: Харківський державний університет, 1985. – 221 с.
2. Номинация в ономастике / редкол.: М. Э. Рут (отв. ред.) и др. // Сб. научных статей. – Свердловск: Издательство Уральского университета, 1991. – 172 с.
3. Складенко С. Володимир / С. Складенко. – К.: Веселка, 1991. – 539 с.

УДК 82-3.09

ВІДМІННІ РИСИ БІОГРАФІЇ В. І. ЛЕНІНА У ТВОРІ РОБЕРТА ПЕЙНА “ЛЕНІН. ЖИТТЯ ТА СМЕРТЬ”

Карачова Д. В., аспірант

Луганський національний університет імені Т. Шевченка

Стаття присвячена виявленню та дослідженню відмінних рис біографії В. І. Леніна у творі Р. Пейна “Ленін. Життя та Смерть”.